

Sorghvliet en de Wysentijt

Door Fred Struik

Jacob Cats (1577-1660) woonde hartje Den Haag. Maar na eervol ontslag als hoogste bestuurder van ons land vestigde hij zich voorgoed op een landgoed tussen Den Haag en Scheveningen. Daar op *Sorghvliet* was hij verlost van de drukte en stank van de stad. Deze buitenplaats was voor hem een uitgelezen plaats voor een zorgeloze oude dag.

Vanwege zijn passie voor de oude Grieks-Romeinse beschaving gaf hij zijn huis op *Sorghvliet*, het huidige Catshuis, een klassiek symmetrisch aanzien. En de ingangspartij liet hij voorzien van een fronton, de driehoekvormige bekroning uit de Grieks-Romeinse architectuur. In de rechtervleugel had hij zijn werkkamer. Daar verdiepte hij zich in de Bijbel en in de werken van beroemde kerkvaders.

Afb. 1 Sorghvliet. Johannes van den Aevele, 1690

Maar in zijn *boeck-kas* stonden – rechtgeaard humanist als hij was – ook werken van niet-christelijke auteurs. En wel uit een periode die men toen de *Wysentijt* noemde. Dat was de tijd van de alwijze Adam tot en met de klassieke, Grieks-Romeinse beschaving aan toe. Vergilius en Seneca waren twee van die Wijzen. Hun wijsheid putten zij uit de Stoa, een Grieks-Romeinse filosofie die zichzelf presenteerde als de aangewezen weg om de mens gelukkig te maken. Dat Cats

die twee als zijn leermeesters zag, maakte hij zichtbaar door op een schilderij behalve zichzelf ook een buste van Seneca af te laten beelden. En aan de onderkant van het boek, vlak er tegenaan schreef hij 'Vergilius'.

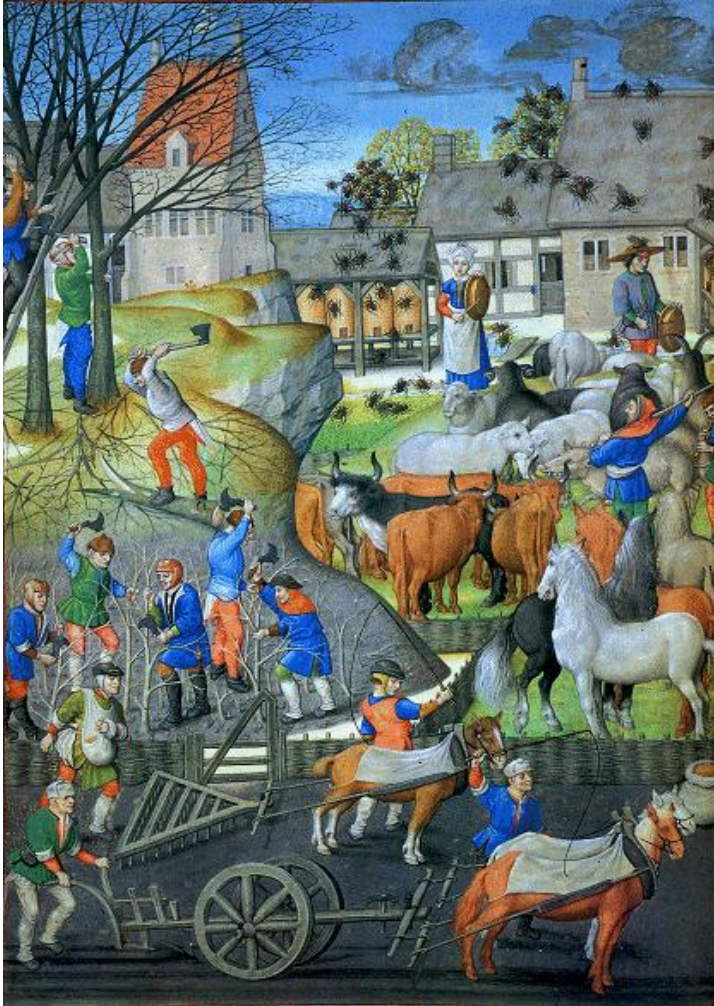

Jacob Cats op 82- jarige leeftijd, in 1660 geschilderd door Arnold van Ravesteyn. Op de tafel een buste van Seneca, 1660. Bron: Instituut Collectie Nederland

Van Seneca las hij graag de *Brieven aan Lucilius* uit de jaren zestig na Christus en van Vergilius de *Georgica*, een gedicht uit de jaren '30 vóór Christus.

De landbouw

De *Georgica* is een ode op het leven op het land. Dit gedicht bestaat uit vier Zangen. De vier tableaux op de hier afgebeelde miniatuur uit de Middeleeuwen maken die zangen visueel. Van onder naar boven: ploegen en zaaien (I), verzorgen van bomen en wijnstokken (II), houden van vee (III) en het houden van bijen (IV).

Afb. 3 Landbouwactiviteiten op en rond een vijftiende-eeuwse pachthoeve.

Ook Cats achtte de landbouw hoog. Niet alleen in navolging van de grote Vergilius, maar ook omdat hij God zelf als grondlegger daarvan beschouwde. In zijn eigen woorden:

... Als dat God Eden schiep heeft hy dien eigen tijt den landbouw ingestelt. Het was een soet bedrijf, dat Adam was gegeven...

Oorsprong

De functies die een buitenplaats als *Sorghvliet* vervulde – een plaats om zich terug te trekken, te lezen, schrijven, te mediteren, van de natuur te genieten en aan landbouw te doen - hadden hun oorsprong in de landgoederen uit de antieke, Romeinse cultuurperiode. Bijvoorbeeld de eenvoudige buitenplaats nabij de Mincio – een zijrivier van de Po – waar Vergilius als boerenzoon zijn kinderjaren door bracht of de luxere *Villa Vergiliana* in de buurt van Napels waar hij zich later vestigde.

'Is 't niet een lust te sien'....

'Ick heb uyt de stille beeck die hier op Sorghvliet saghtjens henen swiert by-wijlen visch gegeten wiens aengename smaeck ick niet en kan vergeten' ... 'De vrugten die men siet op eygen landen groeijen, en sal geen billick mensch met ondanck oyt verfoeijen'. Naast dit alles genoot Cats er ook van zijn paardenkastanjes, Corsicaanse den, gevlekte aronskelk en stinzenplanten. U kunt ze nog steeds in het huidige *Park Zorgvliet* bewonderen.

'Maar is dit nu alles?' Antwoorden op deze vraag vond hij in de Bijbel en in de geschriften van Seneca.

Seneca

Ook al was Cats het - als christen - zeker niet altijd met Seneca eens, voor de praktische levenslessen die hij uit de *natuur* putte, had hij groot respect. Hij verwerkte die in zijn geschriften, óók in het gedicht dat hij over *Sorghvliet* schreef. Dus is nu, in mijn eigen bewoordingen (Struik), het woord aan Seneca:

"In mijn Brieven aan Lucilius schreef ik 'zolang je leeft, moet je leren hoe te leven'. Maar zonder een goede leermeester gaat dat niet lukken. Voor mij, Seneca, is dat de natuur. Want van haar kun je leren hoe je als mens hóórt te zijn. Zij wijst hem de richting. Als je dat goed oefent, wordt al hetgeen zij je leert je tweede natuur.

Eerste oefening

In de natuur is alles met alles verbonden. Van haar kun je leren dat ook wij mensen – onlosmakelijk deel daarvan - met elkaar verbonden zijn. Als je die verbondenheid, die band der broederschap verbreekt, dan vernietig je ook de eenheid waarop het hele leven in de natuur gebaseerd is. Ik, Seneca, weet maar al te goed dat ik hiermee dwars tegen alle vooroordelen en tegenstellingen in ga die er in mijn stad Rome ten opzichte van vreemdelingen heersen. Zo zijn er hier in Rome nogal wat mensen die vinden dat die buitenlanders de fatsoensnormen en gebruiken die ons zo eigen zijn in gevaar brengen. Hoe dan ook, het is de natuur die mij deze onderlinge verbondenheid leert. In mijn boekje *Het ware geluk* schrijf ik:

'Naar alle landen kijk ik alsof ze van mij zijn, naar mijn eigen land alsof het van iedereen is. Ik ga zó leven dat daaruit dit besef spreekt: ik ben voor anderen geboren. En daarvoor wil ik de natuur ook dank zeggen'.

Tweede oefening

Volgens mij zijn het haar symmetrie, variatie, creativiteit, veerkracht, dynamiek en visuele kracht die de natuur zo doen schitteren. Die eigenschappen maken haar tot wat zij is. U hoort bij de natuur, dus vraag ik u of u er wel eens over nadenkt welke eigenschappen u tot een goed mens maken. Niet alleen ik, ook andere schrijvers uit mijn filosofenkring (de Stoa) denken daarbij aan kerndeugden als verstandigheid, moed en sterkte, rechtvaardigheid en matigheid. Als u zich daarin oefent en u zich betert, dan voedt u uw ziel. Dan deugt u net als de natuur dat doet.

Derde oefening

Kijk eens hoe de natuur zich aan regels houdt, in de maat loopt en in balans blijft. Doe evenzo, want dan houdt ook u het juiste midden (*temperantia*). Dat dringt des te meer als het om hebzucht, genotzucht, heerszucht en eerzucht gaat. Maat houden bewerkstelligt ook dat je baas over jezelf blijft, je laat je dan niet meer meeslepen door meer-en-meer. Een goede deugd, die matigheid.

Afb.4 *Temperantia*, houtsnijwerk Alte Rathaus, Wiesbaden, 1608

Vierde oefening

Die leid ik in met wat ik in mijn *Brieven aan Lucillius* schreef:

'Als ge op uw tocht een open plek in het woud aantreft, met oeroude bomen dicht omzoomd, bomen die boven de gewone maat ver uitrijzen, waar het oog vergeefs de hemel zoekt omdat de takken elkaar bedekken, dan zal de rijzigheid van het bos, de eenzaamheid van die plek, uw bewondering voor een schaduw vlak naast de zonnigheid zo dicht en ongebroken, U het geloof geven dat daar een goddelijke macht huist' (Brief 41)

De goddelijke macht waarover ik hier spreek, gaat in de natuur te werk als een intelligente, wiskundig onderlegde edelsmid die in zijn werkplaats een sieraad aan het maken is. Daarbij selecteert hij de nodige materialen, ordent alle onderdelen en brengt daartussen verbindingen aan. En hij zet de stenen, een kwestie van passen en meten. Dit alles doet hij met verstand van zaken. Anders gezegd, zijn ratio geeft sturing bij alles wat hij doet.

De goddelijke macht in de natuur werkt evenzo: doelgericht, sterk sturend door middel van natuurwetten, rationeel en met wiskundige precisie. Dat maakt dat alles in de natuur goed op elkaar is afgestemd (Brief 65). Sluit u zich bij deze goddelijke, rationele kracht in de natuur aan, zo raad ik u, en neem de ratio als uw leidsman. Ontwikkel haar uw leven lang. Dat maakt u tot een wél-denkend mens: u houdt het focus gericht op wat er echt toe doet – de deugden. U laat zich dan niet meer leiden door de waan van de dag.

De essentie

Deze vier geestelijke oefeningen vat ik in mijn *Het ware geluk* als volgt samen *'Leef volgens de natuur, sluit u bij haar aan, wijk niet van haar af, vorm uzelf naar haar wet en voorbeeld, dát is wijsheid'*... Daarom zeg ik wel eens dat ieder mens bij wijze van spreken 'tuinman' zou moeten zijn. Met mijn vrienden heb ik het daar vaak over, 't liefst op een van mijn buitenplaatsen.

De buitenplaats

Onlangs kocht ik een *villa rustica*, fraai gelegen aan de Baai van Napels, een echte élitebuurt. Dat past goed bij mijn status als keizerlijk adviseur. Dit landgoed ligt ook nog eens dicht bij de Sarno.

Komt goed uit, want ik houd van vis. De grond is er erg vruchtbaar. Ik verbouw er tarwe, spelt, gierst, olijven en druiven voor mijn Falernische wijn. Een echte aanrader!

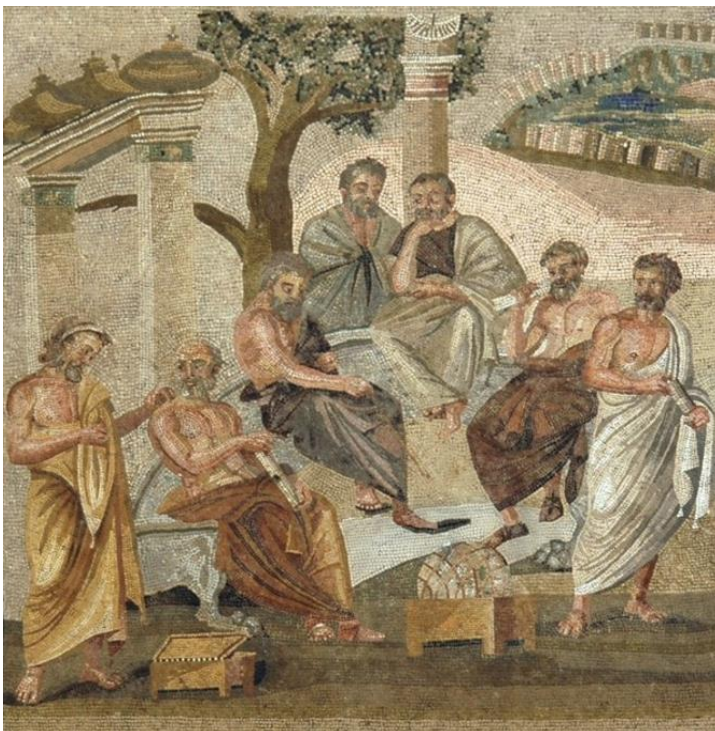
Afb. 5 Vis en groenten, mozaïek in villa Tor Marancia, Rome, 2^e eeuw, Vaticaanse Museum

De meeste buitenplaatsen in mijn land bestaan uit een grote herenboerderij waaromheen land, tuinen, voorraadschuren en stallen voor het vee. Op de mijne houd ik mij, naast allerlei nuttige zaken, ook bezig met ideële zaken. Zoals schrijven en lezen. En met vrienden filosoferen over de vraag hoe je moet leven, wat deugdzaamheid is en welke oefeningen je daarvoor moet doen. Hoe zo'n samenspraak er aan toe gaat, is te zien als u de buitenplaats van Titus Siminius Stephanus bezoekt. Die bevindt zich in Pompeï. Hij heeft er een prachtig uitzicht op de Vesuvius. Op een van zijn mozaïeken heeft hij zo'n gesprek laten afbeelden. Op de voorgrond ligt, in een kist, een schitterende bol.

Afb. 6 Romeinse (Whitehall) villa, illustratie van Dr. John Henderson

Daarover gaat hun gesprek. Voor ons Romeinen is zo'n bol symbool van de kosmos, hij omsluit ook de schitterende natuur. Die 'bol' zet de deelnemers aan het denken, in het besef dat zij van de natuur veel kunnen leren. Maar nu ben ik echt aan het eind van mijn Latijn, ik hou op”

Afb. 7 De Academie van Plato

Nawoord: synthese

Net als de buitenplaatsen in het oude Romeinse Rijk hadden ook de (vele!) klassieke, humanistische buitenplaatsen en tuinen die in ons land gesticht werden – waaronder *Sorghvliet* - zowel een nuttige als ideële functie. Uniek was dat op dit laatste, geestelijke gebied de beschrijvingen daarvan (al vanaf 1525) een synthese laten zien van enerzijds de christelijke kijk op de natuur en anderzijds de – in dit artikel besproken – deugdethiek van de Stoa. Het is déze synthese die Cats' beschrijving van zijn buitenplaats 'Ouderdom, buyten-leven en hof-gedachten op Sorgh-vliet' zo bijzonder maakt. Als prélude daarop dichtte hij al in 1627:

*'Ghy die u in den tuyn by wijlen gaet vertreden,
En wilt niet al den tijt in uwen lust besteden;
Voedt niet alleen het oogh, of uwen gragen mont,
Maer weet dat ghy oock hier de ziele voeden kont'.*

Fred Struik schrijft regelmatig artikelen voor Papyrus, het blad van de Vrienden van de Delftse Botanische Tuin. Dit artikel verscheen eerder in het voorjaarsnummer (2017) van Papyrus.

Illustraties

- *Afb. 1 Sorghvliet Johannes van den Aveele, 1690*
- *Afb. 2 Jacob Cats op 82-jarige leeftijd, in 1660 geschilderd door Arnold van Ravesteyn. Op de tafel een buste van Seneca., 1660. Bron: Instituut Collectie Nederland*
- *Afb. 3 Landbouwactiviteiten op en rond een vijftiende eeuwse pachthoeve. Titelplaat in een Brugse kopie van de Georgica van Vergilius. Gemaakt in opdracht van Jan Crabbe, abt van de Duinenabdij, 1473. In bezit van Wells-next-the Sea. The Holkham Estate Trustees, Ms. 311, fol. 41v.*
- *Afb. 4 Temperantia, houtsnijwerk Alte Rathaus, Wiesbaden, 1608. Bron: Geschichte des Weinkellers Altes Rathaus Wiesbaden*
- *Afb. 5 Vis en groenten, mozaïek in villa Tor Marancia, Rome, 2^e eeuw, Vaticaan Museum*
- *Afb. 6 Romeinse (Whitehall) villa, illustratie van Dr. John Henderson*
- *Afb. 7 De Academie van Plato, mozaïek in de Villa van Titus Siminius Stephanus, te Pompeï, ± 90 voor Christus, Nationaal Archeologisch Museum te Napels*

Verder lezen

- **Beening**, Theo Jan, *Het landschap in de Nederlandse letterkunde van de Renaissance*, Nijmegen, 1963
- **Bezemer Sellers**, Vanessa, *Courtly Gardens in Holland 1600-1650; The House of Orange and the Hortus Batavus*, Amsterdam/Woodbridge, 2001
- **Buys**, Ruben Stefan, *De kunst van het weldenken. Lekenfilosofie en volkstalig rationalisme in de Nederlanden (1550-1600)*. Dissertatie Erasmus Universiteit Rotterdam, 2009
- **Cats**, Jacob, *Ouderdom, buyten-leven en hof-gedachten op Sorgh-vliet*
- **Dixon Hunt**, John en Jong, Erik de, 'The Anglo-Dutch Garden in the Age of William and Mary/De Gouden Eeuw van de Hollandse Tuinkunst' in *Journal of Garden History* 8(1988), 2 & 3
- **Dominicus van Soest**, Marleen, *Van hofstede tot luthof. Zorgvliet onder Cats en Bentinck*, twee delen, Amsterdam, 1988
- **Hadot**, Pierre, *Oefeningen van de geest. Het antieke denken en de kunst van het leven*, Amsterdam, 2005
- **Jansen**, Annemieke, *Lofzang op Park Sorghvliet*, De Nieuwe Haagsche, 2006
- **Johnson**, Luke Timothy, *Among the Gentiles. Greco-Roman Religion and Christianity*, Yale University Press, New Haven & London, 2010
- **Jong**, Erik de, *Natuur en kunst; Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740*, Amsterdam, 1993
- **Jong**, Erik de, en **Dominicus van Soest**, **Marleen**, *Aardse paradijzen. De tuin in de Nederlandse kunst 15^e tot 18^e eeuw*.
- **Jong**, Erik de, e.a. *Landschappen van verbeelding; Vormgeven aan de Europese traditie van de tuin- en landschapsarchitectuur 1600-2000*, Rotterdam, 2008
- **Jong, K.H.E., de**, *De Stoa, een Wereld-Philosophie*, 1937
- **Koppenol, Johan**, *De Polderaar*, nieuwe biografie van Jacob Cats, Uitgeverij Balans, 2017
- **Lauterbach**, Christiane, *Gärten der Musen und Grazien, Mensch und Natur im niederländischen Humanistengarten 1522-1655*, Kunstwissenschaftliche Studien Band III, München/Berlin, Deutscher Kunstverlag, 2004
- **Lipsius, Justus**, *Over standvastigheid bij algemene rampspoed, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door P.H. Schrijvers*, Baarn, 1983
- **Monumenta Literaria Neerlandica**, IX, nr 2 *Inleiding en commentaar op Jacob Cats Sinne- en minnebeelden*, Constantijn Huygens Instituut van de KNAW, 1996
- **Rijken**, Henk, *De Leidse lustwarande. De geschiedenis van de tuinkunst op kastelen en buitenplaatsen rond Leiden, ca 1600-1800*, Leiden, 2005
- **Veen**, P.A.F. van, *De soeticheydt des buyten-levens, vergheselschap met de boucken*, Den Haag, 1960
- **Vermeersch**, Etienne en Johan Braeckman, *De rivier van Herakleitos. Een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte*. Antwerpen, 2014